

phus ---» (620 25ss); també en Albertà de Bre. (606, *InuLC*): «axí com advocatz e causídics, legoleys e retòrics» (c. 1400) i ja en Lluïl, StVicentF i el *Curial (AlcM)*. Avui a penes cal ja recomanar que s'eviti la c, que hi posaren alguns antics, creient que era derivat del llatí *rektor*.

DERIV.: *Retòrica*: «DE PARLAR. 1. De açò que entens parla ab grat, e d'açò que no entens parla per força. --- 8. Si a paraula dónes ço que li cové, en lo comensament e mijà e fi, parles per *rethòrica*. 9. Paraula és imatge de semblança de pensa ---», Lluïl (*L. de Mil Proverbs*, cap. 48, p. 480). Lluís d'Aversó (c. 1390) parla de les «diferències e conveniències» de *retòrica* amb *gramàtica*; explica com posa remei als «vicijs ab flors e colors», atesa la «sentència» o sentit (*Torcimany* I, 234, 242, 232), i en parla molt sovint en tot el seu tractat (més passatges, veg. II, 436a). La *Doctrina Moral* del mallorquí Pacs (princ. S. xv) tracta de la «*Retòrica*, qui ensenya de gint perlar e ordonar» (ms. 55, B.N.P., 21v^o). De les dones «parlaments, / consells, reports, / tots vénen torts / --- / e amphibòlics, / may són cathòlics: / la llur *rethòrica* / és methaphòrica: / <d>e<s>varions, / cacefatons / ---», JRoig (*Spill*, 8047); el *D'Ag* dóna cita de *retòrica* en un escrit barceloní de 1460, i *AlcM* altres de Lluïl, BMetge i StVicentF.

Tot el grup de mots fou ja registrat per Busa-N.: «*Retòrica*: art de ben parlar: *retorica*, *oratoria*; *retòric*: mestre de aquesta art: *rhetor*; *retòric indocte*: *rhetoristes*; *retoricada cosa*: *rethoricus*, -a, -um, *oratorius*, -a, -um».

Retoricar i *retoricament* figuren també en Lluïl. *Retoricisme* (*retoriquejar*, invenció del Salvat, mentre que ja els nostres grans literàtics del S. XIX parlaren molt de la «*retòrica retoricada*» dels afectats de «valenciana prosa», no sols la del malmetedor del *Tirant*, cf. *LleuresC*, 375) Recordem també com el vulgar ho estrafà, dient *retòdica*, *recatòdica* (AMAlcover, *Rond VII*, 230), *retròdica*, *retroca* etc.

Crec que alguna vegada han emprat escr. catalans l'hellenisme +*parrèsia* (que no trobo més que en *SLit. Coste*, 1868, mal grafiat, amb -ss-), del ll. *parrhesia*, gr. *παρρησία* 'llibertat d'expressió', cpt. amb *πᾶν* 'tot', i de la mateixa arrel que *retòric*

Retorn, *retorna*, *retornada*, *retornador*, *retornament*, *retornar*, *retornera*, V *tornar* *Retorquir*, *retorsió*, *retorsiu*, *retort*, *retorta*, *retortellar*, *retortillada*, *retortillar*, *retortilló*, V. *sòrcer* *Retostinar*, V. *retestinar* *Retracció*, *retractació*, *retractar*, *retracte*, *retràctil*, *retractiu*, *retractor*, V. *treure* *Retreguarda*, incorrecte per *rereguarda* (veg. *rell* i *guardar*) *Retrama*, V. *retama* *Retranca*, *retranga*, *retriangle*, *retranguer*, -guera, V. *tranca* *Retransmetre*, *retransmissió*, V. *metre* *Retràs*, *retrassar*, cast, per *retard*, *retardar* *Retrat*, *retratar*, *retratista*, V. *treure*

RETRE, del ll. *REDDĒRE* 'retornar', 'fer a mans, lliurar', derivat de *DĀRE* amb el prefix *RED-*, que indicava repetició, o el fet de tornar enrere. □ 1ª doc: *redre*,

c. l'a. 1100; *reire*, 1207; tots dos i *rendre* a les *Homilies*

El participi *redud*, en un diploma ribagorçà de 1129, relatiu a Gir(i)beta, al peu del Montsec (cf. *E T C I*, 198, 201, 222 [corr. l'enujosa err. tip. *Girberta* a la p. 305]), de la col·le. Moreau (vol. LIV, B N P, context a l'*Onom Cat*, s v.). Potser encara és un poc anterior un doc. del Segre mitjà o superior, que MiretS data aproximadament del darrer quint del S. XI, on veiem: «él *redé* l a Mir Arnal» (extret de *RHisp* XIX, 11). La forma *redre*, amb -d-, del nostre verb, restà molt freqüent tot el S. XIII i primera del XIV El Subj. Pres. *reda* apareix diverses vegades en un doc. de la B. Ribagorça, de 1237 (Miret S, *El més antic t*, p. 27). P. i Bern. d'Abella (que devien ser de la Conca de Tremp, cf. Beniure i Castelló de Farfanya, més avall) escriuen c. 1260 al bisbe d'Urgell: «jo us *red* les treves e de<s>isch de vós --- per aquela raó *red*-vos les treves, <e> deisch-me de vós ---» (PPujol, *DocVgUrg*, 24.2, 7).

Molts textos del S. XIII vacillen entre *redre* i *reire*. A les *Homilies*, on prepondera aquell, hi ha, p. ex.: «Nostre Sr. ac tan gran humilitat; per qué, él se lexà exajar a Diabie --- Aizò dóna a nós exemple que nós devem sofrir nostres enemigs, e mostra que no devem *redre* mal per mal, que enantz devem aver paciència e humilitad» f° 6v, *redre* *raðö* 7r5, 7r9, *redrà lls-en bo gāðardó* 2r11, la *Passió que devia red<r>e* 7v1; però ja hi apareix també amb t: *no ret mal per mal* 2r16; i una cita en llatí, «*retdamus* Domino juramenta laborum nostrorum», ens mostra per quin camí la -d- doble interna havia propendit a ensordir-se' justament a causa de l'esforç per no simplificar-la, que no reeixia sinó mitjançant una articulació exageradament forta de la primera d

Això confirma l'explicació que vaig donar d'aquesta t l'any 1954, refutant el nostre magistral col·lega Moll, en una recensió privada de la seva *Gramàtica Hist.* (§ 123): que ell deia deguda a una analogia de l'ensordiment que experimenta tota -d final en català; analogies que no es produeixen: *perd*, però resta *perda*, *perdre*, no t; el cat. arcaic *puð* esdevingué *put* però restaren *puðia*, *puðir*, *puðirà* etc. La forma *retre* no es troba fora del català Amb dues excepcions és una singularitat d'un text occità de la 1.ª meitat del S. XIII, els *Gesta Karoli* (on se'n compten set exs: *retessetz*, *retria*, *reire* etc., *PSW VII*, 137b), però no sorprèn perquè es tracta d'un poema escrit (segons Anglade) a Narbona. L'altra és ben curiosa: *rétar* en el ladi dolomític (vall de Gardena, reto-romànic central, parlar estudiat per Th Gartner, *Ratoromanische Gramm.* 1893; REW, FEW).

Li assenyala jo tota una sèrie de casos on la geminada dd es torna -t-, i igual la bb. *muqaddam* esdevé cat *ALMUGATEN*; de l'àr. *ad-dar-as-sāna* 'la drassana' surten els cast. i port. (a) *taraçana*, *tercena*, formes aràbigues semblants creen en cast *atare*, o *altaba* per ALDABA; hi ha dades d'una variant *enater* per IN-ADDERE (vol III, 310b22 i 58) i d'un cast *atormecer* AD-DORMIRE (DORMIR, *DECH*, n 3) Pel que fa a